

פרק ראשון: איזהו גיבור

"והמעשה הנכון הוא השתחררות מכבלי

עבר וכן עתיד.

לרובנו זו התכלית, שאינה אמורה להתגשם כאן לעולם;

לא הובסנו רק מפני שהוספנו להשתדל."

(ת"ס אליוט, ארבעה קוורטטים, המעורר 1999, תרגום אסתר כספי.)

"אני חושב שהחיים הם עבודה קשה

כמו יעקב שעבד לקבל את רחל, שבע שנים

ועוד שבע ועוד שבע כפול שבע עבדתי

לקבל את חיי כמו את רחל האהובה

ולקבל את מותי

כמו את רחל האהובה."

(יהודה עמיחי, פתוח סגור פתוח, שוקן)

באמרות חז"ל מופיעות התייחסויות אחדות לשאלה מיהו גיבור. במסכת אבות (ד, א) נכתב: "איזה הוא גיבור? הכובש את יצרו, שנאמר 'טוב אָרַךְ אַפַּיִם, מְגַבֵּר; וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ, מְלוֹכֵד עִיר' (משלי, ט"ז 32)". הביטוי "איזהו גיבור הכובש את יצרו" מודגם בסיפור החסידי הבא: מסופר ששאלו התלמידים את הבעש"ט, היאך יכירו בצדיק פלוני אם אכן צדיק הוא. אמר להם הבעש"ט: "בקשו ממנו עצה שלא יבלבלכם עוד מחשבות זרות בשעת תפילה ולימוד. אם יתן לכן עצה, דעו לכם שאין באיש זה ממש. כי עבודת האדם בעולם היא להיאבק ולשוב ולהיאבק עד נשימת אפו האחרונה" (שדה, 1987: 133). הביטוי "איזהו גיבור הכובש את יצרו" מאפיין את מסע הגיבור בכל שלבי החיים. בתחילת הדרך עליו לכבוש את הדחפים והייצרים הבסיסיים של האיד, שמבקשים סיפוק צרכי העונג באופן מלא ומיידי. בהמשך עליו לכבוש את דחפי האגו של מאוויי ההישגיות וההגשמה הגרנדיוזיים. לקראת זקנה עליו לכבוש את חרדתו מפני החולי והמוות.

באבות דרבי נתן נאמר: "איזהו גיבור שבגיבורים – מי שעושה שונאו לאוהבו." ביטוי זה מתואר בסיפור של עגנון 'מאויב לאוהב', ובו הוא מתאר איך הרוח מתנכל לו ומפיל את האוהל והצריף שבנה, עד שבנה בית יצוק היטב, בעל יסודות מבוססים, והשקיע בו מחשבה ותכנון. אז הרוח לא יכול היה להרוס אותו, והוא מתיידד איתו והופך משונאו לאוהבו (עגנון, 1969 |). כשהאדם מחזק את יסודות האגו של ביתו ויכול להציב את קירות הבית הפנימי, בית האגו, כנגד הכוחות הלא-מודעים, אזי

הייצרים והדחפים, ובו בזמן גם כוחות העולם הרוחני, שמתנפלים עליו מתוכו כרוח הרסנית - אינם נחווים עוד כאיבים, אלא ככוח חיובי ואוהב שיכול לשרת אותו.

כוחו של הגיבור היוצא למסעו הוא ביכולת ההחלטה והבחירה וביכולת ההוצאה לפועל מתוך נחישות והתמדה של כוחות האגו. בספרו 'פסיכולוגיה ואלכימיה' מציג יונג (Jung, 1980 I: 51) תמונה של העלם פאריס מהמיתולוגיה היוונית. על פאריס היה לבחור מבין הרה, אתנה ואפרודיטה, מי ראויה לקבל את תפוח הזהב, ובכך לקבוע מיהי האלה היפה מכולן. בתמונה נוגע פאריס במטהו במלך נרדם ומעורר אותו. באקט הבחירה פאריס למעשה מעורר את המלך הנרדם בנפשו הוא, המלך שמסמל את כוח האגו הגברי ואת האוטוריטה הפנימית שנרדמו. יכולת ההחלטה היא ביטוי לכוח השליטה של המלך-האגו.

ליכולת ההחלטה יש להוסיף את ההתמדה בהליכה בדרך המסע. אליס המבקרת בארץ הפלאות שואלת את החתול המחייך:

- "באיזו דרך עלי ללכת מכאן?"

– זה תלוי במידה רבה לאן את רוצה להגיע.

– לא אכפת לי כל כך לאן.

אם כך לא משנה באיזו דרך תלכי – אמר החתול.

- בתנאי שאגיע לאנשהו, אמרה אליס.

בטח שתגיעי, אמר החתול, אם רק תתמידי בהליכה" (קרול, 1997: 71).

תכונה נוספת של הגיבור היא המחויבות למשימה. פרוסט אומר שהכול מתרחש כאילו באנו אל חיינו עמוסי מחויבויות מחיים קודמים; אלה אותן מחויבויות שאין להן תגמול בחיים הנוכחיים והן שייכות, כמדומה, לעולם אחר שיסודו על הטוב, על החומרה ועל ההקרבה; עולם שונה לחלוטין מזה שכאן, שממנו אנו יוצאים כדי להיוולד לאדמה הזאת בטרם נשוב לשם. בחיים האלה, אומר פרוסט, אנחנו חיים לפי חוקים עלומים שאנו סרים למרותם, נושאים בחובנו את מצוותם, אף מבלי דעת מיהו שהתווה אותם. אלה אותם חוקים שאליהם תקרב אותנו כל עבודה רוחנית עמוקה (פרוסט, 1996). בתשתית הנפש הכלל-אנושית מצויים אפוא חוקים עלומים, ערכים בסיסיים, ארכיטיפיים, שעמם באנו לעולם. אלה מעמיסים עלינו מחויבויות לתהליך האינדיבידואציה, שהוא תהליך "העבודה הרוחנית העמוקה", הנדרשת מכל יחיד. מחויבות זו מעניקה כוח. התרפיה האקזיסטנציאליסטית מנסחת את חשיבותה של המחויבות כמחויבות לקיומו של הגיבור, להווייתו, לעולמו הפנימי, להגשמתו העצמית, ליחסו לעברו ולעתידו, ומכאן גם מחויבות להחלטותיו, ולמעשיו (מיי, 1985: 140).

המילה 'גיבור' מתקשרת עם עלילות גבורה יוצאות דופן, עם תכונות אישיות יוצאות דופן. הגיבור המיתי "גדול מהחיים". סיפורים מיתיים כאלה מבטאים תחושה שלנו שאנו חשים פעמים רבות,

שהחיים "גדולים עלינו" ושהאדם צריך להיות "גדול מהחיים" כדי להצליח או לפחות כדי לשרוד; אנו חשים שצליחת ים החיים הינה באמת מעשה גבורה הירואי. ביוון העתיקה נהג פולחן גיבורים. הגיבור המיתי הוא זה שנאמר עליו "כי שבע יפול צדיק וקם" (משלי, כ"ד 16). הוא פעמים רבות מעין גיבור מופתי ואידיאלי. אמנם יש לו חולשות וחסרונות שגם מכשילים אותו, אבל באופן התמודדותו עם קשייו ועם נפילותיו יש בו איכות אידיאלית של גיבור. הדיון בגיבור האידיאלי מובא אצל חוקרי גיבורי הטרגדיה (קרוק, 1986). אריסטו טען שהגיבור הוא לא האדם הממוצע, אין הוא נציגה של האנושות הממשית, אלא הוא נציגה של אנושות אידיאלית; במובן זה שיש בו "השגת קצה-גבולה של האפשרות הגנוזה באדם". אריסטו אומר שהאדם המצטיין בגדלות נפש הוא זה הדורש מעצמו למלא אחר יעדים שבני-אדם רגילים אינם מסוגלים לעמוד בהם. אדם זה ראוי לתהילה ולהערצה. המודל של אריסטו לגיבור כזה הוא אכילס, גיבור האיילאדה.

נותרת פריי אומר שהגיבורים הטראגיים הם נקודות שיא בנופם האנושי, והנרי ג'יימס אומר שייחודו של הגיבור הטראגי הוא בעיקר מודעות מלאה וחרیפה ביותר, וכן אחריות ויכולת להפיק את המרב ממה שקורה להם (שם: 39). וכך, באופן פרדוקסלי, הגיבור בטרגדיה מייצג את האנושות כולה, למרות שהוא יוצא דופן באנושות הרגילה.

לגיבור האידיאלי יש נאמנות לעקרונות ולערכים, דוגמת אמת, צדק, כבוד אנושי; כמו כן יש לו רגישות ואומץ לב להתמודד עם דילמות מוסריות. אלה מאפשרים לו לעמוד מבלי להתחמק ומבלי להשתמט מול הכאב והאימה שבחיי האדם כמות שהם, לסבול ולחקור סיטואציה קשה עד קצה גבולה (שם: 43-40).

גיבורי הדרמות הקלאסיות הגדולות הם בעלי מידה טובה הקרויה בפי היוונים 'מגלופסיכיה' – גדלות נפש. מידה זו קרובה לאצילות, והיא מכילה רוחב לב ורוממות הרוח, גאוה מוצדקת של האדם היודע את גדולתו, תאוות כבוד המתבטאת בחתירה אקסקלוסיבית אל מטרות נכבדות ותביעת אותו כבוד גדול שהוא ראוי לו, וכן אומץ לב גופני ורוחני (קרוק, 1986: 164).

לצד מיתוסים המציגים גיבורים שהם אלים למחצה או גיבורים יוצאי דופן בכישוריהם, מצויים גם מיתוסים שעוסקים באדם הרגיל שעושה את היוצא דופן, את הבלתי אפשרי, כמו איוב שעומד בסבלו. ומשום שהוא אדם רגיל, כמונו, הוא מיטיב לדבר אלינו. גם הספרות עוסקת בגיבורי בשר ודם אנושיים ולא אידיאליים. וכן רוב גיבורי המקרא אינם גיבורים אידיאליים. אלה גם אלה עיצבו עבורנו מודל לחיות לאורו, מודל לפיתוח יכולת התמודדות עם החיים, שהיא אמיצה, ראויה, ערכית ובעלת משמעות, ובכך חשיבותם.

בדרך כלל מתארים את מסע הגיבור כמסע כינונו של האגו ומימוש יכולתו במחצית הראשונה של החיים במשימות של עבודה ואהבה, אבל סמואלס כנוימן מגדיר את מסע הגיבור כמשימות מהלך החיים כולם; מסע הכולל לא רק את כינון האגו במחצית הראשונה של החיים, אלא גם את המסע שבו

האגו מתרחב אל העצמיות כולה, מסע שמתרחש במחצית השנייה של החיים.¹ סמואלס כותב שהגיבור המיתי מייצג את הרצון והיכולת לחפש אחר שלמות ומשמעות ואת היכולת להשתנות במהלך החיפוש. לכן הגיבור מייצג לעיתים את האגו ובזמנים אחרים את העצמי. כך שהגיבור במיתוס הוא, האנשה של תנועת הציר אגו-עצמי, שבו האגו מצוי בדיאלוג מתמיד עם מכלול העצמי השלם (Samuels, 2000: 66). בספר זה אעסוק בהרחבה בעיקר במסע הגיבור במחצית הראשונה של החיים.

שלבים בהתפתחות הגיבור

- במיתוסים ובאגדות מתואר מהלך חייו של הגיבור. הוא יוצא לדרך כדי לאפשר לגרעין עצמיותו - שעימה בא לעולם - לנבט, לצמוח, לשאת פרי ולהוציא לפועל את כישוריו המולדים.
- חוקרים רבים תיארו שלבים שונים במסע הגיבור (סגל, 2007). חלק מהשלבים בתיאורים אלה חופפים, וחלקם שונים, אך כל התיאורים שמצאתי חלקיים בלבד בעיני. ניסיתי כאן לשלבם יחד וליצור רשימה שלמה של כל השלבים והתחנות שעובר הגיבור בדרכו. משילוב המוטיבים המיתולוגיים עם השלבים הפסיכולוגיים מצטייר סולם ארכיטיפלי המאפיין הן את הגיבור המיתי והן אותנו כבני-אדם:
- נבואה על לידתו של הגיבור ועל ערכיותו העתידית
- לידה צנועה ופלאית
- הורים כפולים: מלבד ההורים המלכותיים יש לגיבור גם הורים שהם אנשים פשוטים
- "גירוש מגן-עדן": פרידה מהאם, חוויות של נטישה-דחייה-יתמות, היתקלות באיום ובסכנות לקיום
- האם הגדולה מגינה וממלטת את הגיבור, את בנה, מסכנה (הוא מושם בתיבה, למשל, או שחיות או ישויות שונות מצילות אותו)
- עלייה מהירה של כוחו הפלאי. סימני גדולה ויכולת ניכרים בו מילדותו
- אמונה שהינו כל-יכול: הרגשת גרנדיוזיות ואומניפוטנטיות ילדית-מאגית
- התמודדות עם קנאת אחים
- גבורה פיזית-כוחנית
- טריקסטרויות: תושייה, תעלולים ועורמה נכלולית כאמצעי הישרדות וכעמדת חתרנות
- יציאה למסע אל מחוז מרוחק וזר כמו יער, ארץ, שמיים או שאול
- מאבק במפלצות האם הגדולה ובמכשולים
- לידה כפולה: לידה מאם ביולוגית ולידה מחדש של חיי הנפש, אחרי נסיון השמדה
- פרידה מהאם, חיפוש האב והזדהות עם העיקרון הגברי ועם ערכי האב
- רכישת ריסון, שליטה וסובלימציה של ייצרים ואמוציות, לפי צו התרבות

---

¹ למסע אל העצמי הקדשתי את ספרי העיוני הראשון: 'המסע אל העצמי - אלכימיית הנפש - סמלים ומיתוסים', 2004, מודן.

- עמידה במשימות חניכה לבגרות, להוכחת אומץ, לעמידה בסבל ולאיפוק, לעמידה בפיתויים ולחישול כוחות אגו

- חיברות, התקשרות עם הזולת, הסתגלות חברתית
- רכישת מוסר ומצפון, התמודדות עם חטא ואשמה
- התמודדות ומאבק עם יריב אימתני או מפלצת, מייצגי האב הנורא
- מרד באוטוריטת האב והחברה, גנבת התודעה, אינדיווידואליות ולבדיות
- יציאה להגנה על חלשים ועשוקים
- שימוש בתפקיד רועה צאן ובקר, כשלב לקראת קבלת אחריות והנהגה
- התגלות של ישות מעניקה ייעוד
- מורה דרך שהוא חיה, איש, יועץ חכם או אל
- קבלת עצות ומתנות בעלות כוח הגנה, פעולה או לחימה, כמו מטה, טבעת, קמיע, מגן, חרב
- מופיעה דמות הכפיל, האח או התאום – דמויות משלימות שפועלות יחד
- גאולת האישה או התקשרות להיבט הנשי בנפש
- מימוש אהבה, הקמת זוגיות ומשפחה
- מציאת אוצר שהוא אוצר המשאבים הפנימי
- עבודה, הגשמה עצמית מקצועית וקריירה
- התמודדות עם גאוות יתר - ההיבריס
- חיפוש משמעות ומימוש עצמי רוחני
- ייסוד אלמנט יצירתי חדש: ייסוד עיר או מבנה חברתי או תיאוריה
- שיבה הביתה והענקת הידע הנרכש לשבט ולקהילה
- שיבה אל היסוד הפראי בנפש
- שיבה אל האמהי וחיבור מחודש אל הילדות והמקור הקיומי
- קבלת המגבלות, השלמה והתפייסות
- נפילה דרך בגידה או הקרבה הירואית או מוות בטרם עת, שמעניקים מימד טרגי והילה הירואית
- המימד הרליגיוזי, קבלת הזיקנה והמוות והכנה למעבר האחרון

דוגמה למיתוס המדגים את שלבי התהוות הגיבור מביא האנתרופולוג פול רדין (Radin, 1956), שתיאר בראשית המאה העשרים את מעגל הגיבור במיתוס של שבט הוינבגו בצפון אמריקה. במיתוס זה משקפות דמויות מיתיות שונות את שלבי ההתפתחות של הגיבור, מהשלב הפרימיטיבי ביותר לשלב המתוחכם והמפותח:

דמות התעלולן - הטריקסטר²: הגופניות היא הדומיננטית בו; לגיבור הטריקסטר מנטליות של תינוק; עניינו בסיפוקים ראשוניים; הוא אכזרי, ציני, ללא רגשות ומנצל אחרים. הוא עושה מעשי משובה ומעשים רעים. זהו שלב טרום-מוסרי. הוא מופיע כחיה, בדרך כלל כזאב ערבות – הקוֹיֹוט. בהמשך הוא משתנה ומקבל דמות אנושית.

דמות הארנב: זהו שלב מתקדם יותר מבחינה חברתית, שבו מרוסנים הדחפים האינסטינקטואליים האינפנטיליים שמתגלמים בטריקסטר. הוא מייסד תרבות חדשה, יוצר שינויים ומעניק טקסי רפואה. לכן הוא גיבור התרבות והמושיע, ולאחר הופעת הנצרות באמריקה הוא התמזג עם דמותו של ישו.

דמות הַרְד-הוֹרֵן: זהו הצעיר מבין עשרה אחים, שעובר מבחני תחרות ומאבק ומנצח באמצעות כוחו הפיזי. יש לו מלווה רב כוח, שכוחו מפצה על חולשתו של רד הוֹרֵן. בסוף השלב הזה המלווה נפרד ממנו ועוזב אותו.

תאומים: אלה הם בני השמש, אבל הם גם בני תמותה. הם היו אחד ברחם אמם והתפלגו בלידתם. הם מגלמים שני היבטים: האחד פסיבי, והאחר אקטיבי; האחד חושב, והאחר עושה. מאפיין אותם ההיבריס (גאוות יתר). הם עסקו בכיבושים, ובסופו של דבר לא נותרה בשמיים ובארץ אף לא מפלצת אחת שהם לא כבשו. בהמשך הם הפנו את כוחם נגד העולם: כשאחד מהם הרג את אחת החיות שעליה נשען העולם הם עברו את הגבול, ואז היו הם ראויים לעונש. אבל התאומים בעצמם נבהלו מכוחם והסכימו לחיות בשקט מתמיד עם ניגודיהם.

לשלבי התהוות הגיבור המיתי ניתן למצוא מקבילות במושגים הפסיכולוגיים; שכן מסע החיים של הגיבור המיתולוגי מתאר את התהליך ההירואי של התהוות הנפש. הגיבור הוא האגו המתהווה של התינוק-ילד מתוך הקיום הרחמי-אמהי. תהליך היפרדותו של הילד מאמו מקביל לתהליך היווצרותו של האגו הנפרד משליטת הלא-מודע הקולקטיבי. ולכן הלא-מודע הקולקטיבי הוא בעל משמעות סמלית של האם הגדולה של הנפש. האגו, הפורץ קדימה בתנועה קווית מתוך חיק המעגל האמהי, הוא יסוד פעיל בעל תודעה ומודעות, והוא הופך למרכז התודעה. האגו ממשיך את התהוותו ואת עיצובו בתהליך דינמי במחצית הראשונה של החיים, שבה הוא מממש את מטרותיו, שהן עבודה ואהבה. תפקיד האגו הוא לווסת ולתווך בין האני והלא-אני, כלומר בין המודע והלא-מודע, בין העולם הפנימי והחיצוני, ובין האדם לזולתו. תפקידו של האגו לשמר קשר דיאלוגי בין תודעת האגו לבין הלא-מודע והעצמי הגרעיני, כך שיווצר הציר המתמיד אגו-עצמי. פורדהם אומר שהחלומות במחצית הראשונה של החיים מתארים תהליך זה של בניית תודעת אגו.

את שלבי התהוות הגיבור במושגים הפסיכולוגיים ניתן להגדיר כך:

---

² פול רדין כינה את הלץ האינדיאני בכינוי זה, וכך טבע את המונח 'טריקסטר' (ראו בפרק חמישי: 'ח. הפואר והטריקסטר').

1. חיי התינוק-הילד בממלכת האם. אלה הם חיי הטבע, האיד, שכוללים ייצרים, דחפים ואמוציות. זו ממלכת האם הגדולה, שמזוהה עם הלא-מודע הקולקטיבי. זהו קיום טרום-מודע, קיום סגור במעגל המחזורי האור ובורי,³ בחסות הסימביוטית של האם. הכלה וטרנספורמציה מתרחשים בחסות האם. המיתוס המתאר אספקט זה של ההתפתחות הוא מיתוס גן העדן.

2. מאבק כנגד חסות האם הגדולה למען נפרדות. זהו שלב ההיפרדות מהאם האישית והארכיטיפית, ומתקיים בו מאבק למען שליטה בדחפי האיד המאיימים לבלוע. מאבק ההיפרדות מסתייע על ידי הזדהות עם היסוד הגברי הלוחם. זוהי ההתחלה של מסע הגיבור, שהוא מסע התהוות התודעה והאגו. מיתוסים של בריאת העולם המתארים אספקט זה של ההתפתחות הם המיתוס המצרי של הבקעת האי הראשון מתוך האוקיינוס; המיתוס היווני של הבקעת ביצת העולם, שממנה נבראו החיים; המיתוס היהודי של הגירוש מגן-העדן ובהמשך לו מיתוס יציאת מצרים. המלחמה ב"מפלצת" האמהית-מטריארכלית מיוצגת על ידי המלחמה של האל מרדוך הבבלי במפלצת הימים, תיאמת⁴, ועל ידי מאבקם של שני הגיבורים היווניים, פרסאוס במדוזה ותסאוס במינוטאורוס.

3. כניסה אל ממלכת האב. בשלב זה מתפתחת מודעות להבחנה בין טוב ורע; מתהווה הסופר-אגו; נוצרת מודעות לחטא ולבושה; מתבצע זיהוי העירום שדורש הסתרה, וכך נולדת הבחנה בין תכונות הצל⁵ השליליות המוסותרות לבין מסכת הפרסונה⁶ שבה מופיעים בחברה. המיתוס הקשור לאספקט זה של ההתפתחות הוא מיתוס חטא אכילת פרי עץ הדעת ותפירת העלים לכיסוי הגוף העירום.

4. הזדהות עם ערכי האב. בשלב זה מתפתחים עקרונות של סדר וגבולות, איפוק ושליטה, משמעת, ערכים ותרבות, וכן הסתגלות לחברה. המיתוס הקשור לשלב זה הוא מיתוס ברית הקשת של האל-האב עם האדם אחרי המבול, יחד עם מתן המצוות לבני נוח, ובהמשך לכך מיתוס מתן תורה ועשרת הדיברות.

5. מאבק באב הגדול. זהו שלב ההיפרדות מהאב האישי והארכיטיפי; היפרדות מההיבט הכולא, המשתלט והממית שלו, למען ספרציה. זוהי היפרדות מכוחו השמרני ובחירה בערכים אישיים ובדרך אינדיבידואלית. המיתוס המתאר תהליך זה הוא מיתוס המלחמה ב"מפלצת-דרקון", שמסמלת את

---

³ האורבורוס הוא דמות מיתולוגית של נחש מעגלי האוחז בזנבו, בולע ומפרה, ממית ומחיה את עצמו. זהו סמל קדום למחזוריות הקיום ולתהליכים מחזוריים, כשלב קדום שאין בו שינוי ותהליכי התפתחות.

⁴ על פי המיתוס הבבלי, תיאמת, אלת המים המלוחים, היתה ישות אלוהית נקבית קדמונית, מפלצתית והרסנית. האל מרדוך הכניע אותה לאחר מאבק ארוך וקשה, ביתר את גופה וכך ברא את העולם; הוא הפריד בין שמיים וארץ והביא סדר לעולם.

⁵ על פי תורת הנפש של יונג, הצל הוא החלק הנחות והבלתי מפותח של האישיות, הכולל בעיקר את התכונות הנחשבות שליליות. בגלל אי התאמתן של איכויות הצל לעמדות של התודעה, נוטה האני להכחיש את קיומן ולהדחיק אותן ללא-מודע, משם הן פועלות. תפקיד המודעות הוא להעלות לתודעה את חלקי הצל (ראו בפרק שביעי: 'א. הגיבור והצל').

⁶ מילולית, מסכה. על פי תורת הנפש של יונג, מדובר במערך ההסתגלות לעולם החיצוני, במסכה המייצגת את האדם ומסתירה אותו כאחד. היא מעוצבת מתפקידיו של האדם, והוא מוכר לסביבתו לפיה.

האב הפטריארכלי. דוגמאות מיתולוגיות לכך הן הסירוס של כרונוס את אביו, אורנוס, שמשמיד את בניו; המאבק של זאוס בכרונוס, אביו, הבולע את צאצאיו; רצח אדיפוס את אביו; ההתנגדות של בני ישראל למשה; המרד של בני אהרן במשה; מרד המרגלים במשה.

6. הזדהות יתר עם כוח האגו. בשלב זה מתפתחת פנטזיה גרנדיוזית, הרגשה אומניפוטנטית של כל-יכול, וגאוות יתר. הרגשות אלה מביאות בעקבותיהן עונש. המיתוסים המתקשרים לתהליכים אלה הם מיתוס בניית מגדל בבל והנפילה של האדם כעונש האל, ובמיתולוגיה היוונית המיתוסים על המעוף לשמיים של איקרוס, של בלרופון ושל איקסיון (שניסה לשכב עם האלה הרה) ועל נפילתם-עונשם. העונש הוא נקמה ואיזון כאחת, כשני מופעה של נמסיס, האלה הנוקמת והמאזנת. (פירוט של המיתוסים הנזכרים כאן ראו בפרק חמישי: 'א. היברים - גאוות יתר').

7. העברת הדגש מה'אגו' אל ה'עצמי'. כאן מושם הדגש על חיפוש העצמי הייחודי, על משמעות ועל ייעוד. כאן מתקיימת שיבה אל היבטים אותנטיים של הנפש, כאלה שרוסנו מדי או שהוזנחו עד כה, למען מימושם. מיתוסים המתארים תהליך זה הם מיתוס חיפוש הגביע הקדוש ומיתוס חיפוש אבן החכמים.

8. שיבה והתפייסות. בשלב זה הגיבור שב אל ערכי ההורים; הוא מקבל את המגבלות של עצמו ושל הוריו ומתפייס עם הוריו. זוהי עמדת צניעות. המיתוס המבטא תהליך זה הוא מיתוס שיבת הבן האובד.

9. מודעות לקרבת המוות והכנה לקראתו. שלב זה מקבל ביטוי במיתוס כלולות הנשמה עם האלוהות, במיתוס של מות הגוף ותחיית הרוח בחיים שמעבר ובמיתוס הגלגולים.

המשורר היוגוסלבי איוואן לאליץ' כותב: "האור הנדיר שהעין מאתרת / בראש הנחש הנושך את זנבו / בהשתוקקות הפקחית לחיבור הטבעת; / את האותיות שעל הדופן הפנימית / תוכל רק לשער; אולי הן חוזרות על מה שרשום / בספר האומר כי המצוקה בונה את הענות / והענות את הניסיון, והניסיון את התקווה... עתה כשהכול כבר שרוי בתנועה בלתי חוזרת. / כמה אביבים עד ליציאה? לב הלילך המנץ / שלם עם האהבה שבאוויר" (לאליץ', 2005).

השיר פותח בתיאור הנחש הנושך את זנבו (אורבורוס), שמסמל את הקיום המחזורי של אמא-טבע, שהוא קיום נטול מודעות, השואף להמשך מצב סגור וטבעתי. אולם ההמשך מגלה לנו שכבר בתוך המעגל הסגור כתובות מלכתחילה, בדופן הפנימית של המעגל, אותיות שמתארות את התהליך העתיד לבוא, שבו התנועה כבר אינה חוזרת על עצמה, אלא נעה קדימה, כאשר המצוקה שולחת את האדם להתנסות בחיים. וכך נסללת דרך למצב חדש, למצב שטרם היה, ומכאן התקווה, ומכאן האביב, והאהבה.

דרך נוספת לתאר את שלבי התפתחות הגיבור היא באמצעות דמויות מהמיתולוגיה, שמסמלות את המוטיבים הבסיסיים בנפש; את הארכיטיפים שמפעילים אותנו.

המיתולוגיה היוונית מספרת לנו על הדור הראשון של יצורי-ענק, הם הטיטנים, הענקים, הקיקלופים וגם טיפון - שמצטיינים בכוח פיזי עצום.⁷ הם מייצגים את היצור הפרימיטיבי ביותר, שכוחו הוא גופו ודחפיו. יצורי הענק חיים את כוח הייצורים והדחפים של האיד. הפרימיטיביות של יצורים אלה מודגמת בעובדת היותו של הקיקלופ יצור בעל עין אחת בלבד. אנחנו זקוקים לשתי עיניים, כדי לשלב יחד שתי זוויות ראייה שונות. עין אחת מסמלת את הראייה הראשונית, האחדותית והחד-ממדית, שעדיין לא פיתחה יכולת הבחנה בין השונים וגם לא יכולת לשלב ביניהם. זו העין של קיום בלתי-מובחן ובלתי-מודע.⁸ כזה הוא הקיקלופ הענק פוליפמוס, שטורף את מלחיו של אודיסאוס. יצור שחי את כוחות האיד בלבד אינו גיבור, למעשה, שכן הגיבור הוא זה שמשתלט על האיד ומווסת אותו. במיתולוגיה היוונית, זאוס הוא האל הראשון שמסוגל להיאבק ביצורים המפלצתיים ואף לגייס אותם לטובתו. אחרי דיכוי הטיטנים-הענקים שולטים האלים.

בדור הבא האלים מזדווגים עם בנות האדם וכך נוצרים הגיבורים. כאשר אל שוכב עם נשים בנות תמותה נולדים הגיבורים, שמעצם היותם בני אב-אל יש בהם התגלמות של כוח-על, המאפשר להם להיות גיבורים גדולים.⁹

הגיבורים הרקולס ופרסאוס נולדו מהאל זאוס; תסאוס נולד מהאל פוסידון. הרעיון של גיבור אנושי, שאביו הוא האל הגדול, מתגלם בהמשך ההיסטוריה במיתוס של ישו שנולד מאם אנושית ומרוח הקודש של האב האלוהי. פירוש הדבר שלגיבור, וכל אדם הוא גיבור חיו, יש בשורש נשמתו מקור אנושי ומקור עליון, ארכיטיפי ואף אלוהי. בשלב הבא, על פי מיתוסים רבים, הגיבורים הם אך ורק בני-אנוש.

בדרך כלל לא האלים, אלא הגיבורים, הם הנלחמים, אם כי ישנם יוצאים מן הכלל: האלים זאוס ואפולו נאבקים ביצורים מפלצתיים כדי לבסס את כוחם, ופעם אחת אפילו האל הרמס משתמש בחרבו כדי להרוג.

השלב הראשון של הגיבור הוא הגיבור הפיזי בעל כוחות-על גופניים. כזה הוא הרקולס, שהוא תוצר של זיווג בין אל ואדם: האל זאוס ובת-האנוש אלקמנה, שהיה בעל כוחות-על גופניים פיזיים חריגים ודחפים בלתי נשלטים. לכן הוא עובר תהליך חשוב של חניכה ומילוי משימות קשות, וכך הוא הופך לגיבור שמפתח את התודעה ומחזק את כוח האגו השולט בכוחות הלא-מודעים של האיד.

הרקולס ושמסון הגיבור (המקביל לו ביהדות), וכן גלית הענק, שבו נלחם דוד, תסאוס (שאינו ענק פיזי, אבל הוא גיבור בעל כוח פיזי רב) - כל אלה הם ייצוגי הגיבור הפיזי, שמסמל את השלב הראשון

---

⁷ ישנם גם יוצאים מכלל זה: פרומתאוס נחשב טיטן, והוא נחשב לבעל תודעה מפותחת ולבעל יכולת למחשבה מראש.

⁸ בניגוד ל"עין השלישית", שהיא עין אחת של קיום גבוה ורוחני, שמחבר מחדש את ניגודי הנפש ומתעלה מעבר להם.

⁹ לפי המילון האטימולוגי של היוונית, מקור המילה hero (גיבור) אינו ודאי. ייתכן שמדובר בשורש הודו-אירופאי עתיק שמשמעו 'להגן, לשמור על'. ביוונית עתיקה משמשת המילה 'גיבור' הן ביחס לאלים והן ביחס לאנשים שמוצאם מן האצולה.

של הגיבור הפיזי-ייצרי; כוחו בגופו והוא נאבק במפלצות בכוחו הפיזי. גם דיוניסוס, אל היין, הוא אל פיזי-ייצרי, מאחר שהוא חי דרך השיכרון והאקסטזה האורגיאסטיים. אולם הוא אינו אל לוחם. בשלב הבא של התפתחות הגיבור מופיעים הגיבורים הטריקסטרים, שגבורתם אינה בכוחם הפיזי אלא בפקחותם. הם חתרנים בעלי עורמה, העוקפים את המכשול הנקרה בדרכם, תוך ידיעה שכוח גדול מדי שמסוכן להתמודד מולו במאבק פיזי כוחני. במקום להתעמת ישירות הם מסתייעים ב"רמאות הקדושה", שהיא הרמאות הנכלולית שנועדה לקדם את הישרדותם ואת ניצחונם, וכן לקדם את התודעה של החברה כולה בידע שהם גנבו מהאלים: אדם וחווה גנבו את פרי הידע, יעקב גנב את הבכורה, הרמס גנב מאפולו אביו עדר פרות, פרומתאוס גנב מהאלים את האש עבור בני-האדם ואודיסאוס החדיר את חייליו לטרויה באמצעות תכסיס הסוס הטרויאני - ברוח הביטוי "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי, כ"ד 8). הטריקסטר הוא המשלים הצלי של הגיבור ההירואי, וה"רמאות הקדושה" הינה בשירות בניית האגו.

בטרם התהוותו של הגיבור הלוחם, קיים שלב של הגיבור המסורס על ידי האם. האגו שלו חלש או שהוא טרם השתחרר משליטת האם הגדולה, והיא שולטת על חייו וממיתה אותו למען צרכיה. אין בחייו עלילת מעשים; תפקידו להיות הבן-מאהב של האם, או שהוא נשאר עלם נחוי, שאינו מתבגר ואינו ממש את עצמו, ששרוי בתחום הביניים שבין האם והאב, שטרם נפרד מהאם אך גם טרם הפנים את ערכי האב. אפשרות אחרת היא בן המסורס על ידי אביו (פירוט של שלב זה ומצביו ראו בפרק רביעי 'קשרי משפחה').

השלב הבא הוא הגיבור הלוחם רב העלילות (מפורט בסעיף ו' להלן). הוא המסמל את תודעת האגו שמזוהה עם הכוח הגברי. הוא לוחם נגד הכוחות הגדולים בנפשו ובעולם. כאלה הם האלים זאוס, מלך האלים; אַרְס, אל המלחמה והמאבק; וכן הגיבורים שנאבקים במפלצות: פרסאוס, תסאוס, יאסון (שיצא למסע המסוכן להבאת גיזת הזהב בפקודת המלך-דודו שהיה אויבו) והרקולס (בשלב מילוי המשימות). כאן כבר יש שילוב של כוח פיזי עם תודעה, עם תבונה ורציונליות, עם תושייה, תכנון, נחישות, פקחות, אומץ לב וניהול אסטרטגי.

הגיבור הלוחם מתמודד במשך חייו עם קשיים ועם משימות שנועדו להיות משימות חניכה שמחשלות את כוח האגו. זהו שלב 'גיבור החניכה'. באגדות, וכן במציאות השבטית, הגיבור-החניך מתבקש למלא משימות קשות כדי לעבור את טקסי החניכה-ההתבגרות, כדי להיות ראוי להתקבל לחברה ולקבל את ערכיה, כדי להיות לוחם וצייד וכדי לשאת אישה.

הגיבור שלמד לקבל את ערכי החברה ולהסתגל אליה חייב לגלות בעצמו את ערכיו האישיים, ולשם כך עליו למרוד בהורים, ובעיקר באב שחונך אותו למסורת ולערכים. לעיתים עליו למרוד גם בחברה שמשלת עליו. זה הגיבור המורד.

אחרי שהאגו מתבסס ומתחזק הוא נוטה להזדהות עם כוחות-העל הארכיטיפיים של הגיבור, לחוש תחושת כל-יכול וגאוות יתר, ולחטוא כגיבור בעל היברים. כאלה הם איקרוס, בלרפון, אקסיון, גילגמש השומרי, בוני מגדל בבל, וכן גם משה, אודיסאוס, אורפאוס ואדיפוס.¹⁰

הגיבור שעמד במשימות של חיזוק האגו וההיבטים הגבריים שבנפשו מגלה שבמאבקיו במפלצות הלא-מודעות של דחפיו הראשוניים הוא חיזק את כוחו הגברי ואת ההיבט הרציונלי שלו, אבל התרחק מדי מטבעו האינסטינקטואלי וממעמקיו ואיבד חלקים חיוניים של ישותו: כעת הוא יוצא לדרך לחפש ולגאול את אשר אבד לו. הגיבור המחפש יוצא לדרך, ביודעין או שלא ביודעין, כדי לחפש את האנימה, את היסוד הנשי בנפשו, שמכיל רגשות, אינטואיציות ותחושות, וכך גם את היכולת להרגיש את עצמו ואת הזולת: אורפאוס יוצא לחפש את אורידיקה שהוכשה על ידי נחש ומתה וכדי להחזירה אליו ירד לשאול; תסאוס מחפש את אריאדנה (על פי אחת מגרסאות המיתוס); פרסאוס את אנדרומדה, שבהוראת פוסידון, אביה, קשרה לסלע בים כמנחה למפלצת הים.

בנוסף לכך הגיבור צריך להמשיך שלב נוסף במסעו-התפתחותו, ולצאת לחפש מחדש את היסוד הטבעי הפראי-ייצרי-חושני שאבד לו בעת ההתחזקות החד-צדדית של התודעה: את האנרגיות של דיוניסוס אל היין, של זאוס האל המיני הכוחני, של פאן אל הטבע, של פריאפוס בעל הזקפה המתמדת, של שיווה ההודי בהיבטו הפראי, של אנקידו הבבלי החייתי למחצה, של עשיו השעיר איש הצייד, וכן את האנרגיות הייצריות הגופניות של שלב הטריקסטר החייתי למחצה ושל הילולת מחול האקסטזה של הקרנבל.¹¹ כך במיתוס המסופוטמי הקדום, מסופר על גילגמש איש הטכנולוגיה, בונה הערים, שחייב להשלים את אישיותו עם יסוד ארצי-גופני. האלים מפגישים אותו עם אנקידו החייתי למחצה והם הופכים ידידים בנפש. רוברט בליי מביא את אגדת האחים גרים 'הנס איש הברזל' (באנגלית Iron John), על נער, בן מלך, שפוגש את הנס איש הברזל, גבר פראי, ענקי ושעיר. הנער משחרר את הנס מכלאו, שאליו הוכנס על ידי המלך, אבי הילד, כדי שיהיה מעתה החונך שלו (בליי, 2002).

בהמשך החיים נקרא הגיבור לייעוד הרוחני-רליגיזי, כמו אברהם, יעקב ומשה, שנקראו בבגרותם לייעוד האלוהי ולהנהגת העם בשליחות האל. אפשרות אחרת היא שהגיבור יוצא לחיפוש אחר ייעוד רוחני-דתי או אחר חוויה רוחנית-דתית, שיביאו מרפא לנפשו שאיבדה את חיוניותה. כאלה הם אבירי המלך ארתור, שמחפשים את הגביע הקדוש הרוחני, שהוא מקור השפע הפנימי בלא-מודע ובעצמי הלא-מודע. הגביע הקדוש יביא מרפא למלך ארתור הפצוע ולארץ השוממה. בליי רואה צורך לחבר את הדמות הרוחנית והפראית יחד כיעד של האינדיבידואציה. הוא מביא דברים שאמרה מארי לואיז פון פרנץ בהרצאה, על סמך חלומות של גברים ונשים בעשורים האחרונים, שבהם מופיעה דמות רוחנית מכוסה שעיר. פון פרנץ אומרת שהדבר שהנפש מבקשת לעצמה כעת הוא דמות חדשה,

¹⁰ הרחבה בסעיף היברים.

¹¹ להרחבה על הקרנבל ועל היותו אמצעי לשחרור ייצרים בוטה, המאפשר ליסוד הפראי לחיות במלואו בזמן קצוב - ראו סעיף קרנבל בפרק על הטריקסטר.

דתית ושעירה (כמו עשיו ואנקידו, שעליהם מסופר שהיו בעלי שכבת שיער עבה, שביטאה את החייתיות שלהם), הנמצאת במגע עם אלוהים ועם המיניות גם יחד. דמות זו נוגעת ברוח ובאדמה, כמעין ישו שעיר. כך החיפוש אחר הייצרי והחיפוש אחר הרוחני מתמזגים יחדיו (שם: 255). הדבר דומה למאוויו של יונג לשלב את האקסטטיות החייתית-דיוניסאית עם דמותו של ישו למען החייאת שמחת הפולחן (פרויד ויונג, 2008: 164).

בכך מגיע הגיבור לשלב המתקדם והבוגר של ה'גיבור המתון' במחצית השנייה של החיים, שלב שיונג מכנה "אחרי הצהריים של חיי האדם". בשלב הזה האלה נמסים - האלה המענישה על חטא ההיבריס - ועקרון המידה הנכונה - 'דרך הזהב' - הם המסייעים לגיבור להכיר במינון הנכון של כוחותיו, להכיר את מגבלותיו, לקבל את כשליו ואת חטאיו ולהתפייס איתם.

בגיל המבוגר מתבקשת מודעות ביתר שאת. כפי שכתוב בפרקי אבות: "דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (מסכת אבות, ב' י"ח). זה הזמן לעשות את חשבון הנפש כדי שלא נעמוד מול שוקת שבורה ושער סגור. זה הזמן לבקש - "פתח לנו שער לפני נעילת שער". השלב המבוגר בחיים, שבו יש הבשלה של חוכמת החיים הנאגרת בתוכנו, היא ההגשמה של ארכיטיפ הזקן/הזקנה החכמים. הארכיטיפים שמועצמים בגיל המבוגר הם גם אלה שסייעו לנו לעבור את השלב הזה; והיענות להם היא המשימה. ארכיטיפים אלה, לפי הבנתי הם: ארכיטיפ הרוח, ארכיטיפ האלוהות, ארכיטיפ המשמעות וארכיטיפ המוות. ומעבר לכל אלה, הארכיטיפ המרכזי של הנפש, העצמי, המכיל הכול, נמצא ביתר שאת במוקד החצי השני של החיים. עתה מתבקש חיבור מחדש אל הלא-מודע ואל העצמי, כדי להשיל את קליפות העצמי הכוזב ולחוות את העצמי האמיתי וכדי לפתח את היבטי הנפש שטרם פיתחנו עד כה. זאת כדי שיחיה האדם את כל הפוטנציאלים המשמעותיים שמלכתחילה היה אמור לחיות, שמראש טמונים בנפשו. בהכללה ניתן לומר, שהמחצית הראשונה של החיים דוחפת אותנו להיבטים האקסטרורברטיים-מוחצנים של הנפש, כדי שנוכל לממש את משימות ההסתגלות למציאות החברתית. המחצית השנייה מאפשרת ותובעת לפתח יותר את הצד המופנם. עם זאת, הטיפוסים האינטרורברטיים-המופנמים מתבקשים לפתח במחצית השנייה גם את ההיבט האקסטרורברטי שלהם.

במחצית השנייה של החיים אמור הגבר לפתח עוד יותר את המרכיב הנשי (רגש, אינטואיציה, יחסים בין-אישיים) והאישה אמורה לפתח יותר את המרכיב הגברי (רציונליות, משימתיות, נחישות). השינויים ההורמונליים של הגיל משתפים פעולה עם התהליך הזה. כל אחד אמור לפתח את ההיבט המגדרי הנוגד לו (נשי-גברי) שגם הוא נמצא תמיד בפוטנציה ומצפה להגשמתו.

נוימן אומר שהתפתחותם התקינה של האני ושל התודעה תלויה בסדרת הארכיטיפים שמשפיעים עליהם בזה אחר זה, בהקבלה להבשלתן של מערכות אורגניות מתפתחות (נוימן, 1966). כיוון שהארכיטיפים מתגלמים בסיפורי המיתוס, הרי שאפשר לומר שמיתוסים שונים מופעלים בתוכנו במשך חיינו מבלי דעת, בזה אחר זה, בהתאם לשלבי הבשלת הנפש. בכל גיל מופעל בנפש מיתוס שמתאים לו. נוכל גם להיעזר ביודעין במיתוסים שמתאימים לשלב החיים שבו אנו נמצאים ולהיעזר בחוכמת הדורות שטמונה בהם. בתחילת החיים יתאימו לנו סיפורי ספר בראשית על תחרות וקנאה,

בהמשך יעלה מוטיב האהבה הזוגית דרך שיר השירים, ובבגרות ולקראת הזקנה יתאימו לנו משלי וקהלת. יחד עם זאת, מתקיימים בנו כל הזמן בו בזמן המיתוסים כולם.

מסע הגיבור בשירות התפתחות תודעת האגו

"אפילו בשנתנו אנו עמלים על התהוות העולם. / רק כוח התמדה מביא לידי כוח התמדה. במחוות יד יצרתי חבל בלתי נראה / וטיפסתי עליו והוא החזיק אותי".
(צסלב מילוש, כוכב הלענה, עם עובד, תרגום דוד וינפלד)

מאז ומעולם אנחנו זקוקים לגיבור שיהיה לנו למודל לצליחת מכשולי המסע והחיפוש הפנימי אחר הגאולה. לא רק היחיד זקוק לגיבור, אלא גם החברה עצמה זקוקה למודלים של גיבורים, משום שהיא חייבת לשים מולה דימויים מגובשים, כדי לאחד את הנטיות לפירוד ולמשוך אותן יחד למטרה מסוימת (קמפבל, 1998: 164). רולו מיי אומר שהגיבור נושא בחובו את שאיפותינו, את האידיאלים שלנו, את אמונותינו, במובן העמוק ביותר. הגיבור נוצר על ידינו; הוא נולד קולקטיבית כמיתוס האישי שלנו (1991: 48).

המורליסט האנגלי תומס קרלייל טען שהגיבור הוא שיצר את ההיסטוריה. במאמר על משה כותב אחד העם (תש"ז: שמ"ב) שאין גיבור היסטורי, שלא נצטיירה צורתו הרוחנית בדמיון העם באופן שונה לגמרי ממה שהיתה במציאות, והציור הדמיוני הזה, שיצר לו העם לפי צרכיו ונטיות רוחו, הוא הגיבור האמיתי, שהשפעתו מתמדת והולכת, לפעמים אלפי שנה – ולא האורגינל המוחשי, שהיה זמן קצר במציאות, והעם לא ראהו כלל כמו שהיה.

גיבור בסיפור הוא גם דמות ראשית בעלילה. כל אחד מאיתנו הוא גיבור עלילת חייו (הפרוטגוניסט; הדמות הראשית-המרכזית בעלילת הסיפור והדרמה) ונכלל בנו בפועל שילוב של גיבור הירואי, אנטי-גיבור, גיבור כושל וגיבור פגוע (ראו הרחבות להלן). הגיבור הוא בעל יכולת להמשיך להתמודד עם משימות החיים מתוך מאבק בקשיים ובספקות, ולמרות כישלונות בדרך, ובהיותו מצויד במאויים, באומץ לב, בציפיות ובאשליות גרנדיוזיות. בסופו של דבר גבורתו היא קבלת גבולות הכוח וקבלת היש שהושג.

גיבור הוא הנאבק בכוחות הגדולים ממנו, יהיו אשר יהיו. הכוחות והמכשולים שעיימם נאבקים אנחנו, הגיבורים בשר ודם, הם עוצמות הדחפים, הייצרים, הרגשות, כמו גם הפחדים, הספקות, החולשות, המעצורים ומצבי-הרוח. כנגד אלה אנחנו מציבים את כוחות האגו ואת תפקודי האגו: איפוק, משמעת עצמית, שליטה, סיבולת, עמידה בקושי ובסבל, החלטיות, נחישות, התמדה, כוח רצון, הוצאה לפועל, יוזמה, אומץ, אחריות, מחויבות, סבלנות, הסתגלות, גמישות. כמו כן עומדים לרשותנו איכויות קוגניטיביות של תבונה רציונלית ושל תודעה מבחנת; אנו בעלי יכולת להבחנה כמותית ואיכותית של

סדרי עדיפויות, הייררכיה, יחס בין חלקים לשלם, הבחנה בין טפל ועיקר ואנו בעלי יכולת להתמצאות במרחב ובזמן.

המילים 'גיבור' ו'גבורה' והמילה 'גבר' קשורות זו לזו. הגיבור הוא האגו שמאופיין בתכונות הגבריות, בהיותו פורץ כדי להשתחרר מהחיק האמהי של המצב הפסיבי, החמים, העוטף, של הקיום הטרומ-מודע. הגיבור הוא הפאלוס הפורץ קדימה, החודר, הכובש. הוא נע קדימה אל העתיד, הוא לוחם, נאבק, מסרב לוותר, עיקש ברצונו להשיג, נחוש, תקיף-תוקפני, אקטיבי, יוזם, מכוון, מתכנן, עושה מעשים בעולם. הגיבור-אגו הוא תחרותי והישגי, הוא בעל דחף להצליח, בעל כוח רצון ואמביציוזי, בעל סבלנות וסבילות, יש לו מוכנות ומחויבות להתאמץ. תפקיד האגו לפעול פעולה ממשית, אקטיבית-גברית, כדי להגשים את רצונו שלו בעולם וכדי להיות הסוכן המוציא לפועל את נתוני העצמי הפוטנציאלי. יש להדגיש: דברים אלה מתייחסים להתפתחות האגו במחצית הראשונה של החיים של הגבר ושל האישה כאחת.

תודעת הגיבור-האגו נבנית מתוך מאבק דיאלוגי הדרגתי עם הלא-מודע המזוהה עם הארכיטיפ האמהי. האגו מתחיל בהבקעה, בהתנגדות, במאבק, ועובר לצמיחה, להיפרדות. מדי פעם מתרחשת שיבה מחודשת אל האם לשם אסיפת כוחות, ושוב מתקיימת הבקעה מתוכה; וכך הגיבור עובר בהדרגה מפעולה מתוך עקרון העונג הפסיבי, ששייך לממלכה האמהית, אל פעולה מתוך עקרון המציאות האקטיבי של ממלכת האב. בחסות האב יותמר עקרון העונג החושי בעונג הישגי של מימוש האגו בשירות העצמי.

המגמה של האגו להבקיע ולהתהוות נובעת מדחף ההתפתחות של העצמי הפוטנציאלי המקורי. הוא פועל ככוח בריאה עצמי שפועל מתוכו, והוא המאפשר את התהליך הפלאי של לידת התודעה. נוימן מכנה זאת אוטומורפיזם: התהוות והתגבשות עצמית של האגו כמבנה בעל צורה. מיתוס שמבטא את ההתהוות העצמית הוא המיתוס המצרי על האל אתום, אדון הכול, שצף במים הקמאיים החשוכים האינסופיים כזרעון הטומן בחובו את התגלמויות האלים כולם. הוא התהווה בכוחות עצמו מתוך מי ה'נון', התגלם כאל השמש העולה והמפרה את עצמו מזרעו. לא היה לו עם מי לפעול ולכן הוא שפך את זרעו אל תוך פיו והוליד את צאצאיו. (ישראלי, 2005: 12-13). העצמי הפוטנציאלי קיים מלכתחילה כזרעון הטומן בחובו את התגלמויות אלי הנפש כולם. ההתהוות העצמית מתוארת בדבריו של אתום: "התפתחתי כמפתח. כאשר התפתחתי התפתחה ההתפתחות. כל התפתחות התפתחה לאחר שהתפתחתי" (שם).

היסוד הפלאי של התהוות עצמית מתואר במדרש שאומר שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות. אחד מהם הוא הצבת. שואל המדרש – איך נבראה הצבת? והמדרש משיב: צבת בצבת עשויה (מסכת אבות, פרק ה).

במיתולוגיה היוונית נבראו תחילה הכאוס (חושך), גאיה (הארץ) וארוס. ארוס הוא היצר, דחף היצירה והדינמיות, הליבידו, אנרגיית החיים, התשוקה. אפשר לומר שהארוס-ליבידו הוא דחף החיים וההתהוות שקיים מההתחלה, והוא פועל בשירות העצמי המבקש להבקיע ולהתממש, כאגו בראשית

החיים וכעצמי בהמשכם. אולם כוחות ההבקעה העצמיים האלה זקוקים לחסות האם והאב כדי להתפתח נכונה.

תפקיד האגו הוא לתווך בין העולם הפנימי לחיצוני; בין הדחפים-ייצרים-רגשות של ממלכת האיד והאם לבין קשר עם הזולת, החברה והמציאות החיצונית.¹² לשם כך הגיבור עובר מחסות האם המגוננת אל ממלכת האב שחונך אותו אל ערכי החברה והמוסר. הגיבור הוא זה שהפנים את ערכי האב, אבל גם מרד בו כדי לבחור לעצמו את הנכון לו ואת דרכו הייחודית והאינדיבידואלית. לפי נוימן נוכל לסכם שאגו אינטגרלי, שמסמל הגיבור, הוא אגו שעבר תהליכים אלה; זהו אגו מאורגן ותכליתי, בעל יכולת לפעול למען מטרה ובעל יכולת למשמעת עצמית ולארגון פנימי. יש בו לכידות ורציפות של הקיום המבני; רציפות בזמן הקרוב והרחוק; יכולת לחשיבה מבחינה, ממוקדת ומרוכזת, ויכולת לאינטגרציה של חלקי הנפש. יש בו יכולת לראות את חלקי הנפש והמציאות בפרספקטיבה של השלם המכיל את הניגודים. יש בו סדר פנימי, שיפוט של המציאות, יכולת תכנון פעולות ברצף הזמן כתוכנית אסטרטגית ומודעות לכישורים ולמגבלות של עצמו ושל המציאות. הוא מסוגל לפעול מתוך תודעה רציונלית ואובייקטיבית באופן מתואם עם הסובייקטיבי הפנימי. יש בו יכולת הכלה עצמית, יכולת להיות לבד, יכולת לדיאלוג עם עצמו, עם הזולת ועם החברה והוא בעל יכולת להסתגלות חברתית. יש בו איזון בין מילוי צרכים נרקיסיים לבין מילוי צרכי הזולת, אחריות ומחויבות כלפי נפשו וכלפי הזולת כאחת. האגו האינטגרלי כולל בו את המרכיבים התפקודיים של איפוק וויסות שעומדים כנגד הדחפים, את מרכיבי הלכידות בינו לבין עצמו, ואת המרכיבים שמאפשרים יחס לזולת. הוא כולל הן את הארכיטיפ של הגברי והן את הארכיטיפ של האב, שמעניק גבולות, לוגוס, רציונליות וערכים; זאת יחד עם המרכיב של האנימה; של ארוס, רגש, התייחסות לזולת ולמעמקי הלא-מודע. האגו האינטגרלי מסוגל לקיים גבולות בין הפנים לחוץ, בינו לזולת, בין הילד לאם, בין הילד לאב, בין דמיון למציאות, בין האגו ללא-מודע, בין מותר לאסור. הוא שומר על גבולותיו ואינו מאפשר פלישה של כוחות חיצוניים ופנימיים לתוכו. בו-בזמן, האגו האינטגרלי מקיים גבולות גמישים דיים, שמאפשרים לו לשמור על דיאלוג בין הניגודים, ובעיקר על דיאלוג בין האני לבין העצמי הלא-מודע, דיאלוג שמהווה ציר פנימי של תנועה דינמית, ציר אני-עצמי. תפקיד האגו הוא להוציא לפועל את שליחות העצמי להגשמתו, כלומר, לאפשר אקטואליזציה של העצמי. למעשה האגו עצמו הוא קומפלקס-אגו שמופעל על ידי ארכיטיפ העצמי. נוימן אומר שהאגו נוצר מתוך תהליך הצנטרורברסיה, שמוליך להיווצרות האגו שהוא מרכז התודעה, והוא מרכז הנפש סביב צירה.¹³

---

¹² ניטשה, הוא שהעלה בסוף המאה ה-19 את חשיבותם של הדחפים והייצרים שמקורם דינויסאי, שהנצרות שללה, ואת תיעולם בעידון אפולוני, וכן את חשיבות הפעלת הכוחות החיוביים של האני, שבעזרתה מושגים עצמאות אוטרקית ועוצמה.

¹³ בשפה הפסיכואנליטית אין הבחנה ברורה בין אגו לעצמי, ושניהם כלולים במונח 'עצמי'. נראה לי שהאגו האינטגרלי, שהוא מונח של נוימן, משיק להגדרתו של קוהוט את 'העצמי המגובש', שהוא מרכז יוזמה בעל לכידות במרחב ובזמן והנתון בהרמוניה עם העולם, המהווה את חוויית 'האניות' של האדם, או בלשונו של קוהוט 'מבנה העל של האישיות'. בעוד שהעצמי כמונח יונגיאני משיק להגדרתו של קוהוט ל'עצמי הגרעיני' כמרכז הפסיכולוגי של הנפש וכעצם החווייתו ומוקד

ייעודו, שקיים מלכתחילה בנפש. קוהוט מדבר גם על שלב גבוה יותר של 'עצמיות קוסמית' (מונח של קולקה למה שקוהוט מכנה 'נרקיסיות קוסמית'), שמשיקה לדעתי למונח 'העצמי הגדול הקוסמי' של יונג (קולקה, רענן. 2004).